

Belli bir bedel ya da takas karşılığı yapılan iktânın tazminatsız geri alınması câiz olmaz.

BİBLİYOGRAFYA :

Lisânü'l-'Arab, "kt'a" md.; *Tâcü'l-'arûs*, "kt'a" md.; Buhârî, "Cizye", 4, "Humus", 19, "Müsâkât", 14-15; İbn Mâce, "Rehin", 17; Ebû Dâvûd, "İmâre", 36; Ebû Yûsuf, *Kitâbü'l-Harâc* (Abdülazîz b. M. er-Rahbî, *Fıkhü'l-mülûk*, nşr. A. Ubeyd el-Kubeyrî içinde), Bağdad 1973, I, 393-402, 416-428; Yahyâ b. Âdem, *Kitâbü'l-Harâc* (nşr. Ahmed M. Şâkir), Kahire 1347, s. 77-81, 91, 93; Şâfiî, *el-Üm*, IV, 42-50; Ebû Ubeyd Kâsım b. Sellâm, *el-Emvâl* (nşr. M. Halîl Herrâs), Kahire 1401/1981, s. 367-373, 395; Kudâme b. Ca'fer, *el-Harâc* (nşr. Fuat Sezgin), Frankfurt 1986, s. 170-174; Mâverîdî, *el-Ahkâmü's-sultâniyye* (nşr. Ahmed Mübârek el-Bağdâdî), Küveyt 1409/1989, s. 248-258; Ebû Ya'lâ el-Ferrâ, *el-Ahkâmü's-sultâniyye* (nşr. M. Hâmid el-Fikî), Kahire 1357/1938, s. 227-236; Kâsânî, *Bedâ'î*, VI, 194; İbn Kudâme, *el-Mugnî*, VI, 155-166; Nevvî, *el-Mecmû'*, XV, 227-233; Süyûtî, *el-Hâvî li'l-fetâvî*, Beyrut, ts. (Dârü'l-kitâbî'l-Arabî), I, 170-175; İbn Nüceym, *Risâle fi beyânî'l-iktâ-â't ve mahallihâ ve men yestahlikkuhâ* (Resâ'ilü İbn Nüceym, nşr. Halîl el-Meys içinde), Beyrut 1400/1980, s. 144-148; Şemseddin er-Remlî, *Nihâyetü'l-muhtâc*, Beyrut 1404/1984, V, 341-342, 349-351; Şevkânî, *Neylû'l-evtâr*, V, 348-353; İbn Âbidîn, *Reddû'l-muhtâr*, III, 254-266; Mustafa Sibaî, *İslâm Sosyalizmi* (trc. A. Niyazoglu), İstanbul 1976, s. 168-175; F. Lokkegaard, *Islamic Taxation in the Classical Period*, Lahore 1979, s. 38-72; Muhammed Hamîdullah, *el-Veşâ'iku's-siyâsiyye*, Beyrut 1405/1985, s. 260, 269, 311, 313, 318-321; Abdurrahman M. Abdülkâdir, *Temellükü'l-arâzî bi'l-iktâ' ve iktâ'u'l-me'âdin*, Kahire 1413/1993; Fuâd Halîl, *el-İktâ'u's-sarkî: Beyne 'âlâ-kâtî'l-mülkiyye ve nizâmî'l-tevzi'*, Beyrut 1416/1996, s. 119-308; Sir el-Bâz el-Arînî, "el-İktâ' fi's-sarkî'l-evsâf münzû'l-karnî's-sâbî' hatte'l-karnî's-sâlis 'aşerî'l-milâdî: Dirâse mukârene", *Câmî'atü 'Aynî's-şems Havliyyâtü Külliyyeti'l-âdâb*, IV, Kahire 1957, s. 113-148; M. Abdülkâdir Hreysât, "el-Katâ'î fi şadri'l-İslâm", *Dirâsât târihiyye*, sy. 27-28, Dimaşk 1987, s. 67-98; Mahmûd İsmâil, "el-İktâ' fi'l-'âlemi'l-İslâmî", *Havliyyâtü Külliyyeti'l-âdâb*, XI, Küveyt 1410/1990, s. 7-72; Cl. Cahen, "İktâ", *El'* (İng.), III, 1088-1091; "İktâ", *Mu.F.*, XXIII, 6-18; "İktâ", *Mu.F.*, VI, 80-86; Mehmet Erkal, "Ganimet", *DîA*, XIII, 351-354; A. K. S. Lambton, "Eqât", *Elr*, VIII, 520-533.

BEŞİR GÖZÜBENLİ

İKTİBAS

(الاقباس)

Kur'an ve hadisten alınmış bir ibareyi cümleye yerleştirmek anlamında edebî sanat.

Sözlükte "ateşten köz almak" mânası-na gelen iktibâs mecazi olarak "bilgi elde etmeye çalışmak, birinin ilminden istifade etmek" anlamında da kullanılır. İfade-

ye canlılık ve sıcaklık kazandırdığı, sözü pekiştirip güzelleştirdiği için Kur'an veya hadisten yapılan iktibaslar edebî bir sanat kabul edilmiştir. Alınan âyet ve hadis metinleri kolayca tanınacağı için kaynak gösterilmez, alıntının söz arasına ustalıkla yerleştirilmiş olması şartı da bu tür ifadelerle imkân vermez. Dolayısıyla, "Allah ve Peygamber şöyle buyurdu" gibi ifadelerle yapılan iktibas sanat sayılmaz. Alıntının en az bir terkip olması gerekir. Bu bakımdan söz içinde Kur'an ve hadislerde geçen kelimelerin tek başına kullanılması iktibas kabul edilmediği gibi uzun iktibaslar yapılması da uygun görülmemiştir.

İslâm'ın ilk dönemlerinden beri iktibas bilinmektedir. Resûl-i Ekrem dualarında, hutbelerinde Kur'an'dan iktibaslar yapmıştır. Kur'an'la süslenmeyen hitabelere "betrâ" (güdük, hayırsız) adı verilmiştir. İmrân b. Hittân'ın Ziyâd b. Ebîh'in (veya İbn Ziyâd) huzurunda irad ettiği bir hutbe edipler tarafından müzakere edilmiş ve içinde Kur'an'dan bir parça bulunsaydı bu zatın Araplar'ın en büyük hatibi olacağı sonucuna varılmıştır (Câhiz, II, 6, 118). Başlangıçta tazminin kapsamı içinde değerlendirilen iktibas, VI. (XII.) yüzyıldan itibaren bu sanatın kapsamından çıkarılarak Kur'an ve hadis tazminine iktibas adı verilmiştir. Ancak Kur'an'dan yapılan nakillerin iktibas olduğunda ittifak bulunduğu halde hadis iktibaslarını tazmin kapsamı içinde görenler de vardır. Bazı âlimler, iktibasın kapsamını genişleterek bütün ilim dallarından yapılan nakillerin iktibas olduğunu söylemişlerdir.

İktibas nesirden ziyade nazımda söz konusudur. İktibas edilen kısım ya asıl anlamı ile veya değişik bir anlamda kullanılır. Meselâ Kur'an'da "ekin bitmez vadi" (Mekke vadisi) ifadesi (İbrâhîm 14/37) gerçek mânasındadır. Yazdığı methiyenin karşılığını alamayan İbnü'r-Rûmî ise bunu mecazi anlamda (hayırsız, cimri kimse) iktibas etmiştir: *لن أخطأ في مدحك ما أخطأت في منعي // لقد أنزلت حاجاتي بواد غير ذي زرع* (Ben seni övmekle hata etmiş isem de sen beni ihsanından mahrum etmekle hata etmedin. Çünkü ben gerçekten ihtiyaçlarımı ekin bitmez bir vadiye konuk etmişim; Tefâtânî, s. 431). İktibas edilen metinde vezin, kafiye, seci vb. zaruretlerle asıl anlamı bozmayan değişikliklerin yapılmasında bir sakınca görülmemiştir. *وَإِلهُ رَاجُونَ* (Şüphesiz ki biz Allah'a aittiz, dönüşümüz de O'na olacaktır; el-Bakara

2/156) âyetinin şu mısradaki iktibasında böyle bir değişiklik söz konusu olup bir arkadaşının ölüm haberini alan şair şöyle demiştir: *قد كان ما خفت أن يكون إلهي راجعون* (Olmasından korktuğum şey olmuş-tur; gerçi hepimizin dönüşü Allah'adır).

İktibasın fikhî hükmü konusunda çeşitli görüşler bulunmaktadır. Hutbe, hitabe, mev'ize, ahid, na't ve benzerlerindeki iktibaslar makbul; gazel, risâle ve kıssalar-daki iktibaslar mubah sayılmış; Allah'ın zâtına nisbet ettiği ifadeleri insana uyarlayarak iktibasta bulunmak veya ciddiyet-ten uzak şiirlerde, müstehcen nazımlar içinde Kur'an'dan iktibaslar yapmak câiz görülmemiştir (Safiyüddin el-Hillî, s. 326-327; İbn Hicce, s. 442).

Kur'an'da Câhiliye şiiriyle benzeşen ifadelerin bulunması, bazı eleştirmenleri Kur'an'ın eski Arap şiirinden iktibas yapmış olduğu kanaatine sevk etmiştir. İbn Ebû'l-İsba', Mâide süresinde yer alan kıssa âyetinin (5/45) Tevrat'tan, Hz. Peygamber ile ashabının "ekin ve onun filizleri" temsiliyle anlatıldığı Fetih süresinin son âyetinin de (48/29) Tevrat ve İncil'den iktibas edildiğini kaydeder (*Bedî'u'l-Kur'an*, s. 52-53).

BİBLİYOGRAFYA :

Câhiz, *el-Beyân ve't-tebyîn*, II, 6, 118; İbn Reşîk el-Kayrevânî, *el-'Umde*, Kahire 1325, II, 250; Râdûyânî, *Tercümânü'l-belâğa* (nşr. Ahmed Ateş), İstanbul 1949, s. 118-127; Fahraddin er-Râzî, *Nihâyetü'l-icâz fi dirâyeti'l-i'câz*, Kahire 1317, s. 112; Ziyâeddin İbnü'l-Esîr, *el-Meselû's-sâir*, Kahire 1358/1939, I, 76-141; II, 341-342, 347; İbn Ebû'l-İsba', *Tahrîrû't-Tahbîr* (nşr. Hifnî M. Şeref), Kahire 1383, s. 140-142; a.m.f., *Bedî'u'l-Kur'an* (nşr. Hifnî M. Şeref), Kahire 1392/1972, s. 52-53; Hatib el-Kazvînî, *el-İzâh fi 'ulûmî'l-belâğa*, Kahire 1369/1950, I, 136-139, 142-143, 144-146; Şûrûhu't-Telhîs, Kahire 1937, IV, 509-514, 521-529; Safiyüddin el-Hillî, *Şerhu'l-Kâfiyeti'l-bedî'iyye* (nşr. Nesîb Neşâvî), Dimaşk 1403/1983, s. 326-327; Teftâzânî, *el-Mu'tavvel*, İstanbul 1289, s. 430-436; Zerkeşî, *el-Burhân*, I, 483-485; İbn Hicce, *Hizânetü'l-edeb*, Kahire 1304, s. 184-189, 442-454; Süyûtî, *el-İtkân*, Beyrut 1973, I, 111-113; D. B. Macdonald - S. A. Bonebakker, "al-İktibas", *El* (İng.), III, 1091-1092.

İSMAİL DURMUŞ

□ TÜRK EDEBİYATI. Arap belâgatına bağlı olarak İran ve Türk edebiyatlarına da intikal eden iktibas, Türk edebiyatında yenileşme dönemine kadar âyet ve hadislerden seçilen ibarelerin aktarılması şeklinde kullanılmıştır. Daha sonra ise iktibas edilen metinler çok çeşitlenmiş ve her türlü nakil bu kapsama dahil edilmiştir.